

Barbara Stanecka-Tyralska

REDUKCJA KORELACJI PALATALNOŚCI
POLSKIEGO JĘZYKA MÓWIONEGO W ANGLII
W STOSUNKU DO POLSKIEGO JĘZYKA LITERACKIEGO

W artykule tym autorka pragnie zwrócić uwagę na redukcję pewnych elementów korelacji palatalności w systemie fonologicznym polskiego języka mówionego polonijnego środowiska robotniczego i chłopskiego w Anglii w stosunku do korelacji palatalności polskiego języka literackiego¹.

Materiał fonetyczny, na podstawie którego opracowano to fonologiczne zagadnienie, zbierany był w latach 1971-1977 w Anglii północnej w hrabstwach Yorkshire i Lancashire oraz w Anglii środkowej, w Midlandach w hrabstwach Staffordshire, Derbyshire i Leicestershire.

¹ Porównanie systemu fonologicznego polskiego i angielskiego przynoszą prace, jak: J. F i s i a k, *Contrastive Analysis in the Phonology of English and Polish, Proceedings of the 10th FiPLV Congress at Zagreb*, Londyn Oxford University Press; T. K r z e s z o w s k i, *English and Polish Segmental Phonemes*, [w:] *An outline of American English phonetics*, Warszawa 1968, s. 48-50; A. K o p c z y Ń s k i, *Polish and American English Consonant Phonemes. A Contrastive Study*, Warszawa 1977; t e n ż e: *The Polish and English Fricatives: a Problem in Phonological Equivalence*, "Papers and Studies in Contrastive Linguistics" 1973, nr 1, s. 93-98, o wpływie zaś fonetycznym języka polskiego egzystującego w angielskim środowisku językowym traktują prace takie, jak: W. D o r o s z e w s k i, *Fakty fonetyczne*, [w:] *Język polski w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1938, s. 195-211; L. D y d y m s k i, *Wpływ języka angielskiego na wymowę polską młodzieży w Londynie*, Londyn 1970; J. P e r k o w s k i, *A Kashubian Idiolect in the United States*, Bloomington, 1969 i t e n ż e, *Vampires, Dwarves and Witches Among the Ontario Kashubs*, Canadian Centre for Folk Culture Studies, National Museums of Canada, Ottawa 1972; W. S k ł o d o w s k i, *O niektórych faktach fonetycznych języka polskiego w Stanach Zjed-*

Problem ten omówiony został w oparciu o zapisy i nagrania polskiego języka mówionego emigrantów polskiego pochodzenia w wieku od 43 do 76 lat, ze środowiska robotniczego i chłopskiego z wykształceniem niepełnym podstawowym, podstawowym i niepełnym średnim, pochodzących z różnych terenów dialektalnych Polski i przebywających w Wielkiej Brytanii ponad ćwierć wieku, najczęściej ludzi z małżeństw mieszanych polsko-angielskich, którzy w pracy, jak również często w domu mówią głównie po angielsku, zaś do języka polskiego wracają okazjonalnie.

Ponadto w badaniach wzięto również pod uwagę język kilkunastu dzieci polskiego pochodzenia w wieku od 5 do 14 lat, uczących się w szkołach sobotnich języka ojczystego.

Jak wiadomo, system fonologiczny polskiego języka literackiego posiada dwie korelacje (opozycje proporcjonalne, prywatywne i jednowymiarowe), a mianowicie korelację palatalności i dźwięczności.

W skład korelacji palatalności wchodzi takie pary opozycji prywatywnych, proporcjonalnych i jednowymiarowych, jak: *p:ɸ, b:ɸ, m:m, f:f, v:v, c:ć, z:ż, ċ:ć, ś:ś, s:ś, z:ż, š:š, ž:ž, n:n, k:k, g:ǰ*.

W związku z opozycjami *c:ć, z:ż, s:ś, ċ:ć, ś:ś, ž:ž, š:š* Z. Stieber pisze: "[...] uderza każdego, że miękkie *ś, ż, ć, ź* przeciwstawiono raz twardym *c, z, s, z*, a drugi raz również twardym *š, ž, ċ, ž*. Powodem takiego układu jest chęć nienaciągania rzeczywistości. Szereg palatalny (*ś, ż, ć, ź*) historycznie przeciwstawia się tylko dawnemu twardemu szeregowi (*s, z, c, z*), od czasu jednak stwardnienia szeregu »szumiącego« (*š, ž, ċ, ž*) szereg palatalny przeciwstawia się zarówno szeregowi syczącemu, jak i szeregowi szumiącemu. Te dwa (typ [s] i typ [š]) tworzą cztery pary, których członki pozostają do siebie w opozycji proporcjonalnej, ale nie prywatywnej. Nie można bowiem powiedzieć, że [š] to [s] + jakaś cecha albo na odwrót. Natomiast zarówno typ [s], jak i typ [š] pozostają w stosunku

noczonych Ameryki Północnej w związku z czynnikami kształtującymi język emigracyjny, Ottawa 1951; B. Stanecka-Tyralska, *Angielska interferencja fonetyczna na język ojczysty górników polskiego pochodzenia w okręgu Black Country w Anglii*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1978, XXIV.

do typu [ś] w opozycji nie tylko proporcjonalnej, ale i prywatnej"².

Tak przedstawia się to w polskim języku literackim. W języku angielskim zarówno w jego formie literackiej, jak i dialektach angielskich nie ma fonologicznej opozycji palatalności.

Spójrzmy teraz, jak wygląda to zjawisko w języku mówionym emigrantów polskiego pochodzenia w Wielkiej Brytanii. Na fonetyczne zjawisko występowania w systemie konsonantycznym Polaków, pochodzących z różnych stron Polski spalatalizowanych spółgłosek dźwiękowych szczelinowych i zwartoszczelinowych autorka zwracała już uwagę kilkakrotnie³. Tutaj przypomni raz jeszcze tę realizację fonetyczną. Porównanie w języku polskim i angielskim szeregow *ś* i *s*, *ć* i *c* wykazuje brak w języku angielskim odpowiedników dla polskich fonemów środkowojęzykowych *ś*, *s*, *ć*, *ź* oraz odmienną realizację dźwiękowych *ś*, *ź*, *ć*, *ź* jako lekko spalatalizowanych *s*, *z*, *c*, *z*. Tak więc obok polskich *ś* i *s*, *z* i *z*, *ć* i *c*, *ź* i *z* istnieją jedynie angielskie *s*, *z*, *c*, *z*.

Z punktu widzenia fonologicznego angielskie fonemy *s*, *z*, *c*, *z* zajmują pośrednie miejsce między polskimi miękkimi i funkcjonalnie miękkimi.

W języku omawianej grupy obserwuje się więc zjawisko utożsamiania fonemów *s*, *z*, *c*, *z* z polskimi *ś*, *ź*, *ć*, *ź* lub *s*, *z*, *c*, *z*. Ta sytuacja, jak i istnienie w języku angielskim fonemów szczelinowych palatalnych pociąga za sobą pojawienie się w języku polskim emigrantów spółgłosek szczelinowych i zwartoszczelinowych dźwiękowych palatalnych *ś*, *ź*, *ć*, *ź*, które występują niemal zawsze w wyrazach angielskich zapożyczonych przez emigrantów do języka polskiego. W konkretnej fonetycznej realizacji tych fonemów wygląda to następująco⁴: *apíś* ≠ ang. *upp-ish* 'zarozumia-

² Z. Stieber, *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*, Warszawa 1966, s. 120.

³ B. Stanecka-Tyralska, *O języku włókniarzy polskiego pochodzenia w hrabstwach Yorkshire i Lancashire w Anglii*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1973, XIX, s. 137-146; *też*, *O języku górników polskiego pochodzenia w Anglii*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1974, XX, s. 155-165; *też*, *Angielska interferencja fonetyczna...*

⁴ W zapożyczeniach angielskich, występujących bądź jako cytaty, bądź jako wyrazy przyswojone, ulegające polskiej fleksji, często także derywacji, występuje również zjawisko przyswajania fonetycznego tych wyrazów, polegające na sprawadzeniu głosek angielskich do prostszych w artykulacji dla mówiących

lec, zadzierający nosa'⁵; *čajt* = ang. child 'dziecko'; *čajna* = ang. china 'porcelana'; *čanel* = ang. Channel 'kanał, tu Kanał la Manche'; *čansa*⁶ = ang. chance 'przypadek, szansa'; *čapel* = ang. chapel 'kaplica'; *čarity* = ang. charity 'instytucja zapomogowa'; *čarlj* = ang. im. Charley, także ap. 'stróż nocny'; *čarter* = ang. charter 'przywilej', często jako derywat przymiotnikowy w wyrażeniach *lot čarterovy*, *psełast čarterovy*; *ček* = ang. cheque 'czek i check 'kwit'; *čempon* = ang. champion 'zwycięzca'; *čiki* = ang. cheeky 'zuchwały, bezczelny'; *čikin* = ang. chicken 'pisklę, kurczę'; *čincila* = ang. chinchilla 'szynszyla'; *čips* = ang. chips 'frytki'; *čaguar//čeguar* = ang. jaguar 'jaguar tu: marka samochodu'; *čajp//čajb* w l. mn. *čajby* = ang. gibe 'kpina, drwina'; *čakart//čakard* = ang. jacquard 'wzorzysty materiał' ang. n. o. Jacquard; *čake dendi* = ang. jack-a-dandy 'dandys'; *čakit//čakit* = ang. jacket 'żakiet'; *čam//čem* = ang. jam 'dżem'; *čambel* = ang. jumbal 'obarzanek'; *čas//čas//čas//čas* = ang. jazz 'jazz - muzyka i taniec'; *čentelmen* = ang. gentleman 'mężczyzna dobrze wychowany, honorowy - dżentelmen'; *čery* = ang. jerry 'podrzędna piwiarnia'; *čersi//čerzi//čersej//čerzej* = ang. jersey 'rodzaj tkaniny'; *čet* = ang. jet 'rodzaj węgla kamiennego'; *čin* = ang. gin 'wódka jałowcówka - dżyn'; *činđer* = ang. ginger 'napój bezalkoholowy', także człowiek o rudych włosach'; *čins* = ang. jeans 'rodzaj spodni' również w l. mn. *činsy*; *čoki//čokej* = ang. jockey 'zawodowy jeździec na wyścigach konnych'; *čouk//čok*, także w l. mn. *čoki* = ang. joke 'żart'; *čubli* = ang. jubilee 'jubileusz', *čynđsovac* = ang. finish 'kończyć'; *iluzjen* = ang. illusion 'iluzja, złudzenie'; *inč* = ang. inch 'miara długości'; *manađer//meňđer* = ang. manager 'kierownik, zarządca'; *pork čops* = ang. porc chops 'kotlet wieprzowy'; *sandvič* = ang. sandwich 'kanapka, sandwicz', *šater*, także w l. mn. *šatery* = ang. shutter 'okiennica, żaluzja; *šerif* = ang. sheriff 'szeryf'; *šertin//šerting* = ang. shirting 'bawełniana tkanina na koszule'; *šou* = ang. show 'pokaz'.

głosek polskich, zarówno w zakresie systemu wokalicznego, jak i konsonantycznego.

⁵ Wyraz ten zanotowany został w Staffordshire w Anglii w wypowiedzi górnika polskiego pochodzenia: *pšijexoy taki apis i xčoy šilnego udavač*. Słownik *The Kościuszko Foundation Dictionary* (1961) przedstawia ten wraz z kwalifikatorem US.

⁶ Wyraz ten występuje w mowie polskich emigrantów zwykle w postaci spolszczonej z morfemem -a.

Również często występują te spółgłoski w zapożyczonych nazwach własnych, jak np.: *čelaj* ≙ ang. Chelsea 'dzielnica Londynu'; *žanet* ≙ ang. im. Janet 'Janina, Joanna'; *žapan* ≙ ang. Japan 'Japonia' i *žapanis//žapeniz* ≙ ang. Japanese 'Japończyk'; *žejms//žejmsz* ≙ ang. im. James 'Jakub'; *žejn* ≙ ang. im. Jane 'Janina'; *žek* ≙ ang. im. Jack; *žeron* ≙ ang. im. Jerome 'Hieronim'; *žesper* ≙ ang. im. Jasper 'Kasper'; *žcyzif* ≙ ang. im. Joseph 'Józef' i zdrobniałe *žoy* ≙ ang. im. Joe 'Józek'; *žon* ≙ ang. im. John 'Jan'; *žuli//žulia//žulie* ≙ ang. im. Julia; *žorc//žorz* ≙ ang. im. George itp.

Nowo powstałe szeregi palatalnych dorsalnych *š, ž, č, ř*, pojawiają się w mowie emigrantów również w wyrazach polskich, wchodząc niejako na stałe do systemu językowego omawianej grupy polonijnej. Spotykamy je zarówno w miejscu *š, ž, č, ř*, jak i w miejscu *s, z, c, ż*: *jak pracuješ na fejše, to vžiežžaj dva kilometry v duj; tera to řšyšcy pracujem na novočesnyx mašynax; jak kturen zaryva po dve, řši řixtj to tšeba go sakovač* (≙ ang. sack 'dać dymisję'); *ja im koša duj jak opuščali dužo řixt; zařše čekam aš povžiežžajjo na duj; ř pontek to stale ižemy grač ř kriba; řšjžęšci bokul mušiš pyačič za řetompeňe; každy ieden co tu pracuje pšez lekaža mušiš išč; jak on ře začne ře řyočič to ja vyryvom, ne moge řšjžmač tego; dvažęšča řevinč k'artuf možeš skorovač*. Palatalizacja tych spółgłosek szczelinowych i zwartoszczelinowych dorsalnych najsilniejsza jest przed samogłoskami szeregu przedniego i oraz y realizowanymi jak *y* lub wręcz i⁷: *při (jag grajem ř k'arty to ředym při stole nas iest); družina (caya naša družina gra v boylj); čisty (najperf ižemy do čistyx užeňek, potym do brudnyx); mužini (u nas pracujo ružne narodovošči, pařistanci, mužini); pšjžerod (jak ja tu pšixou, to in muk išč do kopalni)*.

⁷ W języku omawianej grupy często zaobserwować można występująca pod wpływem angielskim pośrednią wymowę głosek i oraz y, przy czym zwykle y wymawiane jest jako dźwięk zbliżony do i: *každy, vğriya* (každy numer vğriya); *zaleži* (to zaleži kto vğriya); *ižemi, čisty* (ižemi do čistyx užeňek); *mašina* (oni pracujem na novočesnyx mašinar); *mužini* (u nas pracujo mužini). W wyrazach przyswojonych, a mających odpowiedniki angielskie ta różnica ulega zwykle zatarciu i prawie powszechne w wymowie staje się i: *kantina* (≙ ang. canteen): *najperf to idem do kantiny; diplomata* (= ang. diplomate): *on byj zařše taki diplomata; cigaro* (= ang. cigar): *doři pali damške cigara; argentiņa* (≙ ang. Argentina); *potem vjžekali do argentiņy*. Ta dążność do wymowy y zbliżonego do i może spowodować zatarcie opozycji poprzedzających je spółgłosek twardych i miękkich i daje jednolitą wymowę i i y w wyrazach *biž, byž* ≙ *był piž, pyž* ≙ *pųž; pikaž, pykaž* ≙ *pųkaž*, co w połączeniu z ujednoczeniem szeregów *š, ř w š, č, č w č* daje jednolitą wymowę wyrazów takich jak: *bič, byč, bič* ≙ *bič, miš, myš* ≙ *miš, miška, myška* ≙ *myška*, por. S t a n e c k a-T y

Jak wygląda realizacja spółgłosek szczelinowych i zwartoszczelinowych zębowych, dźwiękowych i środkowojęzykowych w polskim języku literackim, języku angielskim i polskim języku mówionym analizowanej grupy polonijnej w Wielkiej Brytanii przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1

	Polskie (1) angielskie (2) polonijne (3)	Zębowe Dental	Dźwiękowe Alveolar	Palatalne Palatal
Zwartoszczelinowe Affricates	1	c ʧ	č ʧ̥	ć ʧ̥
	2		č' ʧ'	
	3	c ʧ		ć ʧ̥
Szczelinowe Fricatives	1	s z	š ž	ś ź
	2		s̥ z̥	š' ž'
	3	s z		ś ź

Analogiczne zjawisko zanotował W. Doroszewski w związku z artykulacją spółgłosek szczelinowych i zwartoszczelinowych palatalnych wśród Polonii w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, o którym to zjawisku pisze: "Utożsamianie spółgłosek angielskich *sh, zn, ch, j* z polskimi *ś, ź, ć, ʧ* (*dź*) pociąga za sobą ukazywanie się w polskim spółgłosek bardziej zbliżonych do *sz, ź...* niż polskie spółgłoski palatalne *ś, ź, dźwięków pośrednich między ś... a ź...* typu *š, ž...* Głoski tego rodzaju słyszy się w mowie, znajdują one odbicie w piśmie (nawet z rzadka w druku, np. "młodoczianych"), ich refleksem morfologicznym jest zapewne forma "zaolżański" (w piśmie codziennym) zamiast "za-

ra l s k a, *Angielska interferencja fonetyczna...* Najczęściej jednak obserwuje się mieszanie *i, y* w mowie, a także w piśmie po spółgłoskach dźwiękowych szczelinowych *š, ž* i zwartoszczelinowych *č, č'* (*drużina, čisty, mašina, žiče*), co pozostaje w związku ze zmiekczoną wymową tych spółgłosek. Mieszanie pod wpływem angielskim *i i y* występuje najwyraźniej u dzieci uczących się języka polskiego jako obcego. Na zjawisko to zwraca uwagę D y d y m s k i, *op. cit.*, s. 15-17 i J. O t w i n o w s k i, *Uczmy się pisać*, Londyn 1967. Mieszanie *i* oraz *y* w polskich wypracowaniach pisemnych uczniów do A-Level zdarza się niezwykle często.

olziański" ze spółgłoską *z* zamiast *ż* jako miękkiem odpowiednikiem podstawowego *z* (Olza)⁸. Dalej zaś stwierdza: "Czasem zastąpienie *s* przez *ś* może być objawem "spolonizowania" wyrazu, np. w mowie studenta mówiącego po polsku gwara, pochodzonego w Ameryce, wychowanego na farmie w stanie Illinois (ojciec jego miał pochodzić z Rzeszowa): *id śtedy śapem żyto i uoves i końic i sażyem korne*, albo lużej tak *stedi muvili* - tenże. Owo *stedy* lub *śtedi* jest angielskim *steady* (stale), które w toku mowy angielskiej brzmiałoby oczywiście [stēdī], modyfikacja pierwszej spółgłoski zjawia się wówczas, gdy wyraz zostaje włączony do zasobu wyrazowego mowy polskiej, czyli częściowo "spolonizowany"⁹.

Spółgłoski *ś*, *ź*, *ć*, *ź* jak wiadomo, występują również w gwarach polskich. K. Dejna w *Dialektach polskich* określa ich zasięg. "Zmieszanie *ś*, *ź*, *ć*, *ź* i *ś*, *ź*, *ć*, *ź* i ustalenie się na miejscu obu tych typów jednego szeregu miękkich dźwiękowych *ś*, *ź*, *ć*, *ź* dokonało się w gwarach wschodniowarmińskich (pow. reszelski i wsch. część olsztyńskiego po linię Puławki-Giławy), ostródzkich i lubawskich po okolice Dąbrówki, Lidzbarka, Górzna, Brodnicy, Łasina, malborskich oraz pod Tczewem (Miłobędz, Dąbrówka, Lubiszewo, Rukowszyn, Gniszewo). Poza tym spłynięcie się *ś*, *ź*, *ć*, *ź* z *ś*, *ź*, *ć*, *ź* w *ś*, *ź*, *ć*, *ź* dokonało się na południu Polski w gwarach Jabłonkowa na terenach czeskich w okolicy Czacy (nad Kysuczą) na terenach słowackich"¹⁰.

W języku emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii nie jest to jednak kontynuacja gwarowa, gdyż występuje w systemie ludzi pochodzących z różnych dialektalnie terenów Polski (Małopolski, Wielkopolski, Mazowska, Śląska, a także terenów pogranicznych polsko-ruskich). Jest to więc zjawisko występujące pod wpływem języka angielskiego. Zresztą językoznawcy w gwarach polskich w związku z tym zjawiskiem również podkreślają wpływ obcego substratu. K. Dejna pisze: "Dokonaniu się tego procesu zapewne sprzyjało podobieństwo artykulacyjne wariantów typu *ś* oraz *ś* i być może także polszczyzące się, względnie przyjmującego obcą

⁸ Doroszewski, op. cit., s. 204.

⁹ Ibid., s. 204-205.

¹⁰ K. Dejna, *Dialekty polskie*, Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 107.

gwarę substratu, któremu obcy był jeden z omawianych tu szeregów" i dalej "Spotykane *š, ž, č, ř* na miejscu *ś, ź, ć, ż* we wsiach na zachód od Wielenia (Drawski Miyn, Drawsko, Chełst, Kamiennik i Piłka) mogło być wynikiem sąsiedztwa z niemiecką ludnością"¹¹. Również u S. Urbańczyka czytamy: "Przyczyn pomieszania szeregów *š* i *ś* dopatrują się uczeni w zmieszaniu ludności mazurzącej z niemazurzącą przy udziale ludności niepolskiej na południu słowackiej, na północy staroruskiej, a może też niemieckiej"¹².

Zjawisko to w języku polskim w Wielkiej Brytanii jest procesem fonetycznie żywym. Stąd więc w języku mówionym analizowanej grupy polskiego pochodzenia w Anglii fonemy *š* i *ś*, *ž* i *ź*, *č* i *ć*, *ř* i *ż* spłynęły się odpowiednio w fonemy *š, ž, č, ř*.

Opozycja między szeregami typu *š* i *ś*, *č* i *ć* przestała być znaczeniowtwórca. Obserwuje się więc powstanie homonimów, których znaczenie można wyabstrahować jedynie z kontekstu czy kon-sytuacji: *baša* (gen. sg. od *bas* 'najniższy głos męski'): *baša* (= *baša* = *basza* 'dygnitarz turecki, wojskowy lub cywilny w dawnej sułtańskiej Turcji, w Egipcie i w niektórych innych krajach muzułmańskich' i *baša* = *Basia*, im. ż.); *bzyk* (nom. sg. 'dźwięk wydawany przez owady'): *bzyk* (= *bzyk* = *brzeg* 'forma z *e* pochylonym i *bzyk* = *bzik* 'lekki obłęd, mania, dziwactwo'); *capa* (gen. sg. wyrazu *cap* 'baran, kozioł'): *čapa* (= *čapa* = *czapa* 'zgr. od *czapka*' i *čapa* 'niedołęga, niezdara'); *capy* (nom. pl. wyrazu *cap*): *čapy* (= *čapy* = *czapy* 'gen. sg. wyrazu *czapa*' i *čapy* 'gen. sg. i nom. pl. wyrazu *ciapa*'); *cexa* (cecha 'znamie, własność'): *čexa* (= *čexa* 'gen. sg. n. et. Czech' i *čexa* 'gen. sg. im. Ciech ← Ciechosław'); *kacyk* 'wódz plemienia dzikich': *kačyk* (= *kačyk* ≠ *kaczyk* 'kaczę' i *kačik* = *kacik* 'zdr. od *kat*'); *kasa*: *kaša* (= *kaša* = *kasza* i *kaša* = *Kasia* ← *Katarzyna*); *kasy* (gen. sg. i nom. pl. wyrazu *kasa*): *kašy* (= *kašy* 'gen. sg. wyrazu *kasza*' i *kaši* 'gen. sg. im. *Kasia*'); *kasak* 'rodzaj ozdobnej

¹¹ *Ibid.*, s. 107.

¹² S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1962, s. 31. Spółgłoski *š, ž, č, ř* pojawiają się w miejscu *ś, ź, ć, ż* również na Mazurach w Wielieńskim i na północnym Śląsku jako wpływ substratu niemieckiego, o czym pisze H. Górnowicz w artykule *O gwarach mazurzących, które realizują szereg ciszący (š) jak szumiący palatalny (ś)*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1963, IX, s. 15-32.

długiej bluzki' : *kaśak* (≠ *kaśak* = *kaszak* 'guz skórny' i *kaśak* = *Kasiak* 'patronimicum od im. Kasia'); *kosy* (nom. pl. wyrazu *kos* 'rodzaj ptaka z rodziny drożdów' gen. sg. i nom. pl. wyrazu *kosa* 'narzędzie do ścinania zboża i trawy', 'warkocze', nom. sg. przym. *kosy* 'pochyły, ukośny') : *kośy* (≠ *kośy* = *koszy* 'gen. pl. wyrazu *kosz*' i *kośi* = *kosi* '3. os. sg. czas. kosić'); *kozy* 'gen. sg. i nom. pl. wyrazu *koza*' : *koży* (≠ *koży* = *korzy* '3. os. sg. czas. korzyć 'czynić uległym' i *kozi* = *kozi* 'nom. sg. przymiotnika'); *kuca* '3. os. sg. czas. kucać' : *kuća* (≠ *kuća* = *kućza* 'namiot, szałas' i *kuća* = *kucia* 'gen. sg. formy rzeczownikowej czas. kuć'); *kusy* 'przym. niski, mały' : *kuśy* (≠ *kuśy* = *kuszy* 'gen. sg. wyrazu *kusza* 'rodzaj broni do miotania strzał' i *kuśi* = *kusi* '3. os. sg. czas. kusić'); *łze* 'acc. sg. wyrazu *łza*' : *łże* (≠ *łże* = *łze* '3. os. sg. czas. łgać' i *łże* = *łzie* 'dat. sg. wyrazu *łza*'); *mačka* 'wyrostek ciała u zwierząt bezkręgowych' : *mačka* (≠ *mačka* 'gen. sg. wyrazu *maczek* zdr. od *mak*' i *mačka* 'gen. sg. im. Maciek, Maciej'); podobnie *macek* 'gen. pl. wyrazu *macka*' : *maček* (≠ *maček* = *maczek* i *maček* = *Maciek*); *miska* 'naczynie kuchenne' : *miśka* (≠ *miśka* 'nom. sg. im. Miska ← Michał'; *miśka* 'gen. sg. wyrazu *misiek* ← *miś* 'niedźwiedź'); *nosy* 'nom. pl. wyrazu *nos*' : *nośy* (≠ *nośy* 'gen. pl. wyrazu *nosze* 'sprzęt do przenoszenia chorych' i *nosi* '3. os. sg. czas. nosić'); *packa* 'przyrząd do zabijania much' : *pačka* (≠ *pačka* = *paczka* i *pačka* '3. os. sg. czas. pačkać 'brudzić, walać czymś'); *psy* 'nom. pl. wyrazu *pies*' : *psy* (≠ *psy* 'przyimek przy' i *psi* 'nom. sg. masc. przymiotnika'); *roże* '1. os. sg. czas. rodzić' : *roźe* (≠ *roźe* 'nom. sg. im. Roger i *roźe* 'voc. sg. od rzecz. ród'); *rus* 'legendarny Rus' : *ruś* (≠ *ruś* 'imp. czas. ruszać' i *ruś* 'Ruś'); *say* '3. os. sg. czasu przeszłego od czas. ssać z redukcją identycznej grupy spółgłoskowej przedniojęzykowych szczelinowych' : *śay* (≠ nom. sg. *śay* = *szał* 'obłęd, furia' i *śay* = *siał* '3. os. sg. czasu przeszłego od czas. siać'); *sara* 'nom. sg. im. Sara' : *śara* (≠ *śara* 'nom. sg. fem. przymiotnika szary' i *śara* = *siara* 'pekarni samic po porodzie'); *syto* 'dat. syta' : *śyto* (≠ *śyto* 'forma od *zyć*' i *śito* 'narzędzie do przesiewania materiałów'); *zuty* 'forma imiesłowu od czas. zuć z redukcją identycznej grupy spółgłoskowej przedniojęzykowych szczelinowych' : *źuty* (≠ *źuty* = *źuty* 'forma imiesłowu od czas. żuć, rzut' i *źuty* 'gen. sg. im. Ziuta').

To zniwelowanie opozycji między zwartoszczelinową palatalną środkowojęzykową i dziąsłową funkcjonalnie miękką *č* powoduje identyczne brzmienie form *infinitivu* czasowników z pochodnymi od nich *nominami agentis*, derywowanymi sufiksem *-acz* ≠ **ač(b)*, jak: *badač* (badać i badacz); *bęgač* (biegać i biegacz); *žajač* (działać i działacz); *grač* (grać i gracz); *kopač* (kopać i kopacz); *nawracač* (nawracać i nawracacz); *orač* (orać i oracz); *podryvač* (podrywać i podrywacz); *posukivač* (poszukiwać i poszukiwacz); *požerač* (pożerać i pożeracz); *pšepovadač* (przepowiadać i przepowiadacz); *sposontač* (sprzątać i sprzątac); *tkač* (tkać i tkacz); *tujač* (tujać i tułacz); *włamyvač* (włamywać i włamywacz); *wyjadac* (wyjadać i wyjadacz); *zamatač* (zamiatać i zamiatacz); *zberač* (zbierać i zbieracz); a także formy *infinitivu* i derywatu będącego nazwą narzędzia, jak np. *motač* (miotać i miotacz); *nawijač* (nawijać i nawijacz); *ochłazač* (ochładzać i ochładzacz); *ośfetiłač* (oświetlać i oświetlacz); *rozpylač* (rozpylać i rozpylacz); *spulchnac* (spulchniać i spulchniacz); *utleñač* (utleniać i utleniacz); *wzmacnač* (wzmacniać i wzmacniacz); *wymieñač* (wymieniać i wymieniać).

Tak więc w systemie fonologicznym polskiego języka mówionego omawianej grupy emigrantów w Wielkiej Brytanii obserwuje się tendencję do zniwelowania wiązek korelacyjnych fonemów *š, ś, s, ž, ź, z, č, ć, c, č, ž, ź, ž* na rzecz jednolitego szeregu korelacji palatalności bardziej uproszczonego w swej strukturze w stosunku do szeregu korelantów palatalności polskiego języka literackiego i przedstawiającego się w ciągu opozycji prywatywnych, proporcjonalnych i jednowymiarowych, w których fonemy palatalne, realizowane przez miękkie spółgłoski szczelinowe i zwartoszczelinowe dziąsłowe *š, ž, č, ž* stoją w opozycji do fonemów welarnych realizowanych przez spółgłoski szczelinowe i zwartoszczelinowe przedniojęzykowe, jednak w zasadzie z artykulacją bardziej przesuniętą ku tyłowi, w kierunku dziąseł w stosunku do spółgłosek *s, z, c, ž* polskiego języka literackiego.

W polskim języku literackim stosunek szeregów *š-s-ś* i *č-c-ć* wygląda tak:

[s]	[š]	[z]	[ž]	[c]	[č]	[ž]	[ž]
[ś]		[ź]		[ć]		[ź]	[ź]

w polskim zaś języku mówionym analizowanej grupy w Anglii, tak:

[s] - [ś] [z] - [ź] [ç] - [ć] [ʒ] - [ź]

Ogólnie rzecz biorąc korelację palatalności polskiego języka mówionego omawianej grupy polonijnej w Wielkiej Brytanii można by więc przedstawić w ten sposób: p:p̣, b:ḅ, m:ṃ, f:f̣, v:ṿ, c:c̣, z:ẓ, s:ṣ, z:ẓ, n:ṇ, k:ḳ, g:g̣.

Instytut Filologii Polskiej
Zakład Współczesnego Języka Polskiego

Barbara Stanecka-Tyralska

REDUCTION OF PALATALITY CORRELATION OF THE POLISH LANGUAGE SPOKEN
IN ENGLAND AND STANDARD POLISH

The author used phonetic material from the Polish language spoken by the working class (and farmers) of Polish origin living in the Midlands and northern parts of England. There is a tendency in this group of speakers to project the English sounds *ʃ z ç ʒ* onto the Polish *s z c ʒ* or *ś ź ć ź*. This produced phonemes which are realised by fricatives and palato-alveolars *ʃ z ç ʒ* which are present in English loan word used in Polish and in Standard Polish. This gives rise to homonyms the meaning of which can be discerned only in the context or the situational context. The opposition of sequences *ś* and *ṣ́*, *ć* and *ć̣* is not meaningful. There is also a tendency to reduce correlation clusters of phonemes *ś ṣ́ s*, *ź ẓ́ z*, *ć ć̣ c* to a homogenous sequence of palatality correlation. This sequence has a more simplified structure and can be found only in the sequence of privative, proportional and one-dimension opposition in which palatal phonemes produced by fricatives and alveolars *s z c ʒ* stand in opposition to velar phonemes produced by fricatives and palato-alveolar fricatives.